

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Засновано у 2001 р.

Випуск 2(14)

Київ 2006

УДК 330-339; 321.7; 159.9
ББК 65.9(4УКР)я43
М43

Редакційна колегія

Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — головний редактор
Гайченко В. А., д-р біол. наук, проф. — заступник головного редактора
Саєвич І. Г., канд. філол. наук — відповідальний редактор
Марусева О. А. — відповідальний секретар
Чирков В. М. — відповідальний редактор за випуск

Економічні науки і менеджмент

Захожай В. Б., д-р екон. наук, проф., Федоренко В. Г., д-р екон. наук, проф., Титова Н. А., д-р екон. наук, проф., Дахно І. І., д-р екон. наук, проф., Баєва О. В., д-р біол. наук, проф., Дмитренко Г. А., д-р екон. наук, проф., Ніколенко Ю. В., д-р екон. наук, проф., Криклій А. С., д-р екон. наук, проф., Куроченко О. В., д-р екон. наук, проф.

Політичні науки

Бабкіна О. В., д-р політ. наук, проф., Горбатенко В. П., д-р політ. наук, проф., Кирилук Ф. М., д-р філос. наук, проф., Храмов В. О., д-р політ. наук, проф., Шуба О. В., д-р політ. наук, проф., Антонюк О. В., д-р політ. наук, проф.

Психологічні науки

Балл Г. А., д-р психол. наук, проф., Коломінський Н. Л., д-р психол. наук, проф., Ложкін Г. В., д-р психол. наук, проф., Приходько Ю. О., д-р психол. наук, проф., Чуприков А. П., д-р мед. наук, проф., Сагач Г. М., д-р пед. наук, проф.

Юридичні науки

Бабкін В. Д., д-р юрид. наук, проф., Коваленко В. В., д-р юрид. наук, проф., Марчук В. М., д-р юрид. наук, проф., Скрипнюк О. В., д-р юрид. наук, проф., Александров Ю. В., канд. юрид. наук, проф., Корнієнко М. І., канд. юрид. наук, проф.

Рекомендовано Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 3 від 29 березня 2006 р.)

Міжрегіональна Академія управління персоналом.

М43 Наукові праці МАУП / Редкол.: М. Ф. Головатий (голов. ред.) та ін. — К. : МАУП, 2001. — Вип. 1. — ISBN 966-608-120-2

Вип. 2(14). — 2006. — 196 с. — Бібліогр. в кінці ст. — ISBN 966-608-655-7

У збірнику наукових праць публікуються статті науковців, які займаються проблемами розвитку економіки і менеджменту, політології, психології і права.

Для науковців, викладачів, студентів, а також усіх, кого цікавить розвиток науки в Україні.

Збірник “Наукові праці МАУП” зареєстровано Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України (свідоцтво від 11.04.02 за № 6048, серія КВ) як наукове видання, у якому висвітлюються результати наукових досліджень в галузях економіки, менеджменту, політології, соціології, психології, права, матеріалів наукових конференцій.

ББК 65.9(4УКР)я43+88я43

ISBN 966-608-120-2
ISBN 966-608-655-7

© Міжрегіональна Академія
управління персоналом (МАУП), 2006

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ	130	Скворцова Т. О. Вплив активних форм і методів навчання на розвиток професійно важливих якостей юриста	164
Матеюк О. А. Міжособистісне спілкування: соціально-культурні особливості професійного психологічного впливу	130	Прус О. В. Особливості функціонування сучасної сім'ї	168
Тихая Э. В., Тихоненко М. Н. Опыт медико-психологического сопровождения воспитанников детского дома семейного типа (фостерной семьи)	134	ЮРИДИЧНІ НАУКИ	171
Баклицький І. О. Чинники розвитку особистості психолога-професіонала	140	Моршнев Є. І. До проблеми про співвідношення банківського права і банківського законодавства	171
Бруханський І. А. Деякі соціально-психологічні аспекти формування цінностей в сучасному суспільстві	145	Шульженко І. В. Стать як підстава диференціації правового регулювання найманої праці	177
Матійків І. М. Професійна компетентність майбутнього фахівця професій типу "людина — людина": психологічний підхід до проблеми	151	Гнезділова Н. М. Удосконалення банківського законодавства в Україні	182
Гаженко О. П. Семантична організація ціннісно-сміслової сфери особистості (ціннісні конструкти у груповій свідомості сучасної молоді)	157	Циганок Ю. В. Форма цивільного позову в кримінальному процесі України	185
		Куценко І. В. Нормативно-правові акти як джерела права	190

ДЕЯКІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Наукові праці МАУП, 2006, вип. 2(14), с. 145–150

З'ясовуються основи моральних засад формування цінностей в сучасному суспільстві. У результаті реконструкції етичних тенденцій сучасності та аналізу функціонування регулятивної етики робиться висновок, що такими засадами є етика моральної особи та конституційні свободи. Висвітлюється проблема ціннісної орієнтації особи в сучасному суспільстві в контексті аналізу векторних цінностей Консерватизму та Ієрархії, Рівноправності та Автономії. Обґрунтовується думка про те, що суспільство усвідомлено чи неусвідомлено може сприяти утворенню аномалій у розвитку суспільних процесів.

Дослідження цінностей в сучасному суспільстві вважається актуальним напрямком, оскільки на підставі їх аналізу можна, з одного боку, чітко простежити зміни, що відбуваються в культурі й особистості, зокрема, як відповідь на соціальні зміни. З іншого боку, завдяки дослідженню процесу формування ціннісної орієнтації можна прослідкувати й ефективно впливати на формування духовності особи. Зміна системи цінностей у ситуації зламу соціальних стереотипів і нових соціально-культурних тенденцій посідає провідне місце у вивченні масової свідомості в Україні. Зауважимо, що такі дослідження ще не знайшли свого вирішення або ж вирішуються невдало [2; 3; 5; 9]. При цьому ігнорується особливий процес еволюції моральної свідомості, який істотно впливає на характер освоєння цінностей особистістю.

Відомо, що у сучасному світі індивіди народжуються в різних суспільствах, культурах, з різними звичаями, нормами і правилами. Спочатку ці норми сприймаються ними як дане, а пізніше різною мірою вони нестимуть відбиток цих культур. У сучасному світі сукупність всіх етносів вимагає визначення засад, на які б можна було спиратися. Визначення таких засад, їх обґрунтування матиме суттєвий вплив на вивчення існуючих тенденцій та таких, що можуть виникнути у майбутньому.

Ще Аристотель наголошував, що на добрій людині і справедливій конституції ґрунтується

суспільний розвиток. А сучасність ґрунтується не на абсолютній вірі і навіть не на визнанні соціальної розбудови, а на свободі. Свобода — це фундамент, який не слугує опорою будь-чому. У світі, який втратив абсолютний фундамент, не залишилось ніякої загальної субстанції, здатної нести у собі всі його атрибути. Так, цінності, чесноти, різновиди знань, уподобання не мають основи. Істинність знання, краса вірша, справедливість конституції, добра воля людини вже не ґрунтуються на вірі. Тепер все відбувається навпаки. Усе згадане має ґрунтуватися на власних принципах. Тому Макс Вебер і називав сучасний світ, в якому кожна сфера має власне божество, по суті політеїстичним. На наш погляд, добра людина і справедлива конституція можуть бути засадами формування та розвитку не тільки сучасної моральності взагалі, а й духовних цінностей зокрема. Висока моральність (moral goodness), з одного боку, і справедлива конституція — з іншого є не просто гілками різних дерев. Вони базуються на власних принципах. Тут свобода висувається як первинна цінність, не субстанція, а її відсутність. Простежимо формування цих засад і далі на цій основі з'ясуємо динаміку розвитку цінностей в умовах сучасної України.

Свідомість сучасності є також самосвідомістю випадковості. Переживання випадковості має декілька аспектів. Це насамперед переживання кос-

мічної випадковості, яка впливає із зміни божественного прозріння сліпими законами природи.

Наука спростовує релігію, формує істини, пояснює процеси, що відбуваються у світі, але не може претендувати на керівництво способом життя людини. Інший аспект переживання випадковості виникає водночас з руйнуванням упорядкованого сучасного світу. Якщо в минулому, народжуючись, людина отримувала своє земне призначення *telos*, тобто дорога вела від випадковості народження до завершення чи вдосконалення особи згідно з її первинним призначенням, то в наш час соціальне артіогі різко змінилося: людина народжується без *telos*. З цього приводу влучно висловився Сарт: “Нас вкидають у свободу, тобто в Ніщо, в поле можливостей без призначення”. Тепер людина виходячи зі своєї відповідальності, тісно пов’язаної із засадами цінностей, здійснює власний вибір. Відповідальність за її моральний характер і за характер взагалі зростає пропорційно зменшенню безсумнівності. Нинішня людина починає піддавати традиційні цінності, звички суду розуму. Але якщо всі цінності, чесноти і загалом етичні постулати піддавати суду розуму, то вони не зможуть витримати його. Процес обґрунтування-спростування з різних причин завжди обривається, іноді цьому сприяють залишки наших традицій та інших психологічних утворень. Якщо ж цей процес продовжується, тоді, щоб мати тверду основу, потрібно щось прийняти за архе. Роль архе може виконувати лише те, що залишається єдиним безсумнівним, а ним може бути лише особа, яка демонструє *pro* і *contra* істинності чи неістинності переконань. Оскільки ця особа шукає основи не для знання, а для моралі, то процедура породжує деяку етику — етику особи. Етика особи спрямована на її розвиток і визначає вищий обов’язок людини стати такою, якою вона є. А це можливе лише за умови вільного обмеження особою самої себе. Тим самим поняття особи отримує субстанції невизначення (обмеження), а засади цінностей загалом стають сталими. Тим самим ми частково вдалились до реконструкції етичних тенденцій сучасності.

Функціонування регулятивної ідеї етики особи подав ще К’еркегор, який наголошував, що особа, вибираючи себе, завжди вибере себе як моральну особу. Отже, будь-яку етику можна подати як таку, що ґрунтується на екзистенційному виборі себе. Людина вибирає себе як таку і стає такою, якою вона є. Насправді людина може наповнити свій екзистенційний вибір певним моральним змістом, якщо вибере себе як добру і

чесну особу і стане такою, якою вона є: чесною, порядною, доброю. Цей вибір екзистенційний і автономний: він сам себе обґрунтовує. Особа екзистенційно вибирає не просто між добром і злом, а вибирає моральний критерій між ними. Але як можна дізнатись, що особа вибрала себе екзистенційно як порядну особу? Відповідь на це питання може бути лише одна: з її практичної порядності.

Другою засадою для формування сучасних цінностей суспільства є конституційні свободи. Ще Гегель у “Філософії права” писав, що існує три моральні права: право окремих осіб розвивати свої здібності, право прагнути до особистого щастя і їхнє право жити згідно з їхньою власною уявою про добро. Однак не всі конституції гарантують згадані “гегелівські” права особи. На це здатні лише ті конституції, які містять чи визнають свободу як політичну свободу, як вищу субстанційну цінність, на яку спирається справедлива держава, гарантуючи такі права. Це констатується і в Конституції України. Така інтерпретація свободи як вищої цінності завжди повинна бути наявною в уяві ще до конституювання свобод, до акту заснування. Але, незважаючи на те, що соціально-політичну справедливість можна обґрунтувати конституцією, а конституція може спиратись на фікції антропологічного етичного мінімуму, жодне суспільство, жодна культура не може підтримуватись тільки вільно основою конституцією самою собою. Це лише одна з опор, і якщо полишити її саму на себе, все розвалиться, оскільки різні життєві світи з іноді несумісними етичними і моральними кодексами не можуть не впасти на землю, яка не дає їм опори.

Отже, засадами для формування певних цінностей і ціннісних орієнтацій слугують етика особи та конституційні свободи, що функціонують у суспільстві. На наш погляд, саме такий підхід до формування і розвитку цінностей в сучасному суспільстві становить значний інтерес і є найвірогіднішим.

З урахуванням цього стає зрозумілим, що кожне сучасне цивілізоване суспільство відповідно до об’єктивізації духу створює притаманні йому ціннісні системи, кодекси, які виражають його основні інтереси і цілі, а людина сприймає їх як критерії своєї поведінки.

Аналіз духовного розвитку особи в Україні свідчить, що суспільство втратило свої основні смисли, проте інших не надбало. В умовах конституювання в Україні сучасних свобод особи згаданий вище процес відбувся завдяки тому, що проголошені свободи не стали формою об’єктивізації

духу особи. Мав рацію Е. Фромм, коли писав, що люди завжди вільні зробити екзистенційний вибір: чи творити себе як активного діяча, чи пристосовуватись до становища раба і розплачуватись за це регресією моральних та інтелектуальних сил. Останнє і відбувається в Україні.

Не буде перебільшенням сказати, що наше життя спотворене так, що людина практично не здатна самостійно жити правильно, вона не зможе правильно аналізувати своє власне призначення. Навіть можна сказати, що суспільство так розбудовано, що навіть проста вимога чесності, порядності неминуче викликає у людини почуття протесту. Усвідомлення цієї ситуації, а не її маскування створить умови для того, щоб, врешті-решт, можна було правильно поставити питання про те, як сьогодні можна жити. Чи можливе правильне життя у нашому суспільстві сьогодні лише у вигляді опору формам життя, що критично викриваються? Мається на увазі певна негативність викриття реальності і сила опору всьому тому, що суспільство нав'язує нам, тому, у що вже нас перетворило. Чи нам дійсно не лишається нічого іншого, окрім рефлексії і прагнення надати свідомості думку про об'єктивне безсилля? Чи, може, опір повинен бути проти примусу в нас самих, з чим ми згодні змиритись і навіть заgravати. Все зводиться знову до того, як правильно жити, а це можливо лише, усвідомивши не тільки сутність совісті і відповідальності, а й низку інших цінностей. Отже, ми, якщо можна так виразитись, опиняємось в антиномічній ситуації.

Відомо, що темпи і характер духовного прогресу суспільства змінюються залежно від природного та історичного середовища. Формування і використання духовних цінностей здійснюється з різною інтенсивністю і різної якості, з різним складом цінностей. Так, уповільнення розвитку духовного життя переважно супроводжує застій в економічному і політичному житті. Тобто духовний розвиток людини насамперед залежить не від неї самої, а від структури суспільства, в якому вона живе. Найсучасніші дослідження із психології та філософії підтверджують цю закономірність. Так, крос-культурні дослідження цінностей, що проводяться на індивідуальному та культурному рівнях, показують, що на індивідуальному рівні цінності розглядаються як основи мотивів, якими люди керуються у своєму житті [17, 91–122]. Відношення між різними цінностями відображають динаміку конфлікту і згоди, що зазнають люди, коли вони у своїй поведінці керуються певними цінностями.

Зміна їх на культурному рівні майже не досліджена. Коли цінності використовуються для характеристики культур, тоді досліджують абстрактні ідеї, що є правильне і бажане в суспільстві, і навпаки [13–15]. Соціальні інститути суспільства у своїх цілях і способах діяльності виражають пріоритетні культурні цінності. Коли люди виконують свої ролі в соціальних інститутах, то вони апелюють до культурних цінностей, вирішуючи при цьому, яка поведінка буде виправданою.

Відношення між різними цінностями на культурному рівні відображають соціальну динаміку конфлікту і згоди, що виникає в ситуації, коли соціальні інститути суспільства реалізують свої цілі. Це відношення не обов'язково ті ж самі, що й на індивідуальному рівні. Наприклад, незважаючи на те, що одночасні акценти на владі і підкоренні несумісні на індивідуальному рівні, вони сумісні на рівні культури. Соціальна система буде більш узгодженою, якщо люди розглядатимуть владу як бажану основу для організації людських відносин, а підкорення — як відповідну поведінку стосовно тих, хто наділений владою. Отже, оскільки відношення між ціннісними пріоритетами на цих двох рівнях можуть бути різними, то і методи вимірювання цінностей також можуть вирізнятись.

Щоб з'ясувати походження значних відмінностей в цінностях культури, вчені дослідили їх кореляцію. Найважливішим питанням цих досліджень було визначення напрямку причинно-наслідкового зв'язку. Розглянемо, наприклад, значущу позитивну кореляцію рівня розвитку національної економіки з важливістю в культурі цінностей Індивідуалізму ($r = 0,82$, Hofstede, 1980) і Автономії ($r = 0,58$, Schwartz, 1993). Ці корекції можуть зростати, оскільки більш розвинена економіка дає індивідам більше можливостей і більшу свободу вибору. З іншого боку, сильніший акцент на цих цінностях може сприяти розвитку економіки, мотивуючи індивідів працювати продуктивніше. У такому разі причинно-наслідковий зв'язок між економічним розвитком і цінностями більш очевидний, ніж навпаки. Це підтверджується тим фактом, що Індивідуалізм і Автономія корелюють з рівнем економічного розвитку, а не з показниками економічного зростання.

С. Шварц перевіряв також вплив соціальних і демографічних факторів на зміну культурних цінностей. Багатство країни та інші показники економічного розвитку мали значні негативні кореляції з Консерватизмом та Ієрархією і позитивні з Автономією і Рівноправністю. Найуспішніші підходи повинні розглядати взаємодію історичних,

інтелектуальних, економічних, технологічних та інших факторів формування культурних цінностей, — вважає він.

Дослідження вчених Заходу засвідчують, що необхідною умовою і реальною базою соціальної відповідальності особи є цінності Рівноправності та Автономії, які надзвичайно важливі для підтримки демократії. При цьому ціннісний профіль, що був виявлений у мешканців країн Східної Європи, майже непридатний для розвитку демократії, оскільки цінності Рівноправності та Автономії мають надзвичайно низьку значущість у цих країнах. Ціннісна основа для розвитку системи вільного підприємництва також практично відсутня: цінності Автономії та Майстерності не були широко сприйняті і схвалені. Саме в цьому полягає небажання брати особисту відповідальність, ризикувати і напружено працювати на повну силу. Замість цього перевага надається цінностям Консерватизму та Ієрархії, які сприяють перекладанню відповідальності в усьому на державу [16]. Чи можна погоджуватись з результатами згаданих вище досліджень щодо українського суспільства, адже сьогодні вже крокує 2006 рік?

Розглядаючи цю проблему, Н. М. Лебедева доходить висновку, що західні дослідники не приділяли достатньої уваги при аналізі проблеми історичним, етнокультурним та іншим факторам, що істотно вплинуло на остаточний результат [7]. На наш погляд, дослідження Шварца та Барді доволі досконалі в тому розумінні, що всі респонденти перебували в однакових умовах. Безперечно, в сучасних умовах розвиток свідомості особи відбувається особливо інтенсивно і це може сприяти зміні ціннісних орієнтацій людей.

Сучасне прискорення темпів суспільної життєдіяльності загостило, зробило більш явними тенденції, які можна назвати знелюднюючими і які нав'язуються людині зовні. Тому існуючі в суспільстві загально визнані форми такої моральності мають характер зла і виступають репресивним початком, який дає про себе знати там, де вихолощені поняття, які більш нічого не означають, проте нав'язуються і перетворюються у фетиш. Цей фетиш кодифікується і в буквальному розумінні кодифікує об'єктивний дух, тобто по суті засновує незрозумілі і тому незносні репресивні норми (на основі цінностей), від яких сучасне суспільство прагне позбутися. На індивідуальному рівні це відбувається за допомогою подолання, яке часто доводиться до "спрощеного" розуміння. Ніщє теж прагнув їх подолати за допомогою ре-

лятивізації цінностей сучасного йому суспільства. Але що означає подолати — це абстрактний підхід, особливо в наш час. Цінності розглядаються на рівні їх застиглоті, вони позбавляються своїх внутрішніх суперечностей. А таке поняття цінностей є проблематичним, як і поняття подолання. Воно негативно впливає на процес духовного розвитку людини в сучасних умовах.

Цікаві думки з приводу функціонування моральних цінностей в сучасному суспільстві висловив Адорно [1]. Він констатує, що сучасне життя індивідуалістичне за своєю сутністю, а тому воно створює низку обмежень, що дають про себе знати при зіткненні з проблемою свободи волі. Тоді стає очевидним, що в іншій нашій природі — загальній соціальній взаємозалежності — свобода практично відсутня. Звідси виходить, що у сфері панівних суспільних відносин не існує ніякої моралі. І саме тому, що побутує думка, що мораль існує, але тільки як критика наявних у суспільстві відносин у зв'язку з розмитістю моральних приписів і цінностей. Особливо це характерно для нерозвинених, недемократичних суспільств. У суспільстві, позбавленому свободи, в окремої людини атрофується інстанція совісті. Свобода, як зауважив Кант, — це ідея. Вона обов'язково передбачає свободу для всіх, тобто цілком немислима як якась ізольована свобода окремої людини без звільнення всього суспільства. І нарешті, при дослідженні формування нових цінностей у нашому суспільстві важливо мати на увазі, що суспільство має досить велику владу над окремою людиною і що ми повинні в нескінченній кількості ситуацій з кожною хвилиною пристосовуватися до зовнішніх вимог такою мірою, що будь-яка узгодженість нашої окремої індивідуальності з цим нашим змушеним примиренням з об'єктивністю зовнішніх зв'язків уже більше взагалі не може відбутись.

Отже, проблема формування цінностей має набувати реальних ознак з урахуванням зазначених вище закономірностей, принципів. Тільки в такому разі ми можемо говорити про трансформацію цінностей у нашому суспільстві на початку ХХІ ст.

Вітчизняні дослідження (ми маємо на увазі насамперед дослідження Харківської школи) обмежуються розглядом цінностей через призму етнопсихології та динамікою цінностей, викликаною змінами під впливом соціально-економічних і політичних перетворень в останні роки. Дослідники підкреслюють значущість таких ціннісних орієнтацій, як колективізм, справедливість, орієнтація на краще майбутнє

і швидке вирішення життєво важливих питань. Цінним можна вважати для нас також дослідження Н. Лебедевої та Є. Павелко (1998 р.), де визначено місце базальних цінностей культури (колективізм і фемінність) поряд з розвитком у молодого покоління цінностей індивідуалізму і маскулітності (амбіційність, мотивація досягнення) [7, 99–100]. Вплив нових соціально-економічних умов на зміну ціннісних орієнтацій особи в різних соціальних групах досліджував В. А. Хащенко [11], який список Рокіча доповнив цінностями, що відображають економічну спрямованість: багатство, власність, економічна незалежність та ін. Дослідження показало, що вплив соціально-економічних умов на зміну цінностей проявляється в домінуванні загального напрямку на формування індивідуальних цінностей. Ця тенденція свідчить, на думку автора, про формування нового типу визначеності особи, де провідними цінностями є підприємливість, чесність, освіченість, тверда воля, свобода та ін. Зміна в ціннісних орієнтаціях виражається передусім у посиленні орієнтації на себе, в розраховуванні на власні сили (волеві якості, раціональність у поведінці, прагнення діяти самостійно і рішуче) і зниженні ролі таких якостей, як повага до іншого, вміння вислухати і зрозуміти іншого.

Автор прагнув показати, що зміни у ціннісній сфері індивіда можуть розглядатись як індикатор зміни його матеріального становища. У цьому плані Н. Лебедева в 1999 р. у рамках проекту РГНФ на території СНД провела дослідження зміни базових культурних цінностей. Вчена показала, що респонденти надавали перевагу базовим цінностям культури, що транслюються з покоління в покоління: захист сім'ї, здоров'я, сенс життя, інтелект, свобода, внутрішня гармонія, але поряд з ними виокремлюються також інші цінності: відповідальність, самоповага, порядність, досягнення успіху, мета. Одночасно менш поважними цінностями, що відкидаються, стали такі, як авторитет потакання собі, влада. Якщо подивитись на ці результати з точки зору Шварца, то ми бачимо тут мішанину культурних цінностей Ієрархії та Автономії, Ієрархії та Гармонії. Така мішанина в цінностях, мабуть, свідчить про етнокультурні традиції наших народів. Незважаючи на певні особливості, всі дослідження показують, що в цінностях культури спостерігаються серйозні зміни, які впливають на орієнтацію особи. На серйозні зрушення в цінностях Майстерності та Автономії як ціннісної бази вільного підприємництва в країнах СНД вказує Н. Лебедева. Загалом структура

цінностей в Україні та Росії вкладається у класичну систему Шварца. Для осмислення отриманих культурних змін у цінностях представників різних культур важливо залучати дані різних наук, щоб зміст базових цінностей та їх трансформація в період радикальних суспільних змін отримали глибоку і адекватну інтерпретацію. Інакше ми отримаємо відхилення у формуванні та розвитку цінностей, що призводить свідомо чи несвідомо до значних аномалій у розвитку суспільних процесів. Так, проблема професійного маргіналізму, як ревалентного явища в нестабільній Україні, посідає значне місце і перетворилась на потенційно небезпечний феномен, який є антагоністом професійної ідентичності.

У суспільствах і в осіб з провідною орієнтацією на професійну працю професійна ідентичність є основою і критерієм особистого вибору в умовах кризи. Більш чи менш вагомий статус професійної ідентичності у структурі ідентифікаційних основ особи як соціалізація і особисте самовизначення значною мірою залежить від тієї об'єктивної ролі інституту професії, яку згаданий статус відіграє в цьому суспільстві і в якій цінність професії фігурує в суспільній свідомості. У суспільствах з традиційно високим соціальним статусом професії професійна ідентичність є провідним фактором, що дає відчуття стабільності навколишнього світу і віру в свої сили, тобто певний психологічний баланс.

Різкі зміни в політиці та економіці високопрофесійних суспільств призводять до масштабних психологічних катастроф, що переривають звичні професійні відносини, дестабілізуючи структури і руйнуючи стереотипи. У нашій країні соціальні зміни зачіпають професійну сферу не тільки завдяки її високому якісному стану, а й за широкого залучення населення в цю сферу, що неминуче призводить до розвитку масштабних соціогенних професійних криз. У зв'язку з цим визначення ідентифікаційних закономірностей формування масового професійного маргіналізму з метою його нейтралізації передбачає багатофакторне моделювання поведінки професійних маргіналів й ідентичних професіоналів в умовах кризи.

Головний історичний спадок, який ми отримали з недалекого минулого, — психологія пасивності людей, тобто орієнтація на те, що якісь зовнішні обставини вирішать за людину, де їй жити і чим зайнятись, а не її особисті здібності, нахили. Особа взагалі нівелювалась: все оригінальне традиційно виривалось з коренем у цьому середовищі, висміювалось. Професіонал як яскраво

виражена індивідуальність був предметом не захоплення, а предметом висміювання за свою несхожість. Іноді такі люди ставали об'єктом експлуатації в корисних цілях, а в радянські часи поширилися інші форми експлуатації науковців у псевдоцілях патріотизму. Соціальне підґрунтя будь-якого маргіналізму — відхід людини від свого традиційного середовища або залучення до нього, що не відбулось. Щодо цього професійний маргіналізм підпорядковується загальній закономірності. У діючих професіоналів маргіналізм як ментальна невідповідність, неідентичність свідомості і професійній етиці частіше зумовлений неадекватно спрямованою сильною, активною реакцією суб'єкта на невідповідності у професійній сфері: не шляхом їх усунення чи конструктивної самокорекції, а шляхом порушення професійних функцій і норм. Це можна розглядати як один із проявів у професійній сфері загальних механізмів неузгодженості між очікуванням і реальністю.

Отже, можна підсумувати, що зміни у структурі соціальних цінностей особи за несприятливих умов розвитку суспільства досить часто призводять до формування професійного маргіналізму як різновиду соціального маргіналізму.

Шляхи формування та функціонування цінностей на культурному рівні в сучасному суспільстві досить складні і суперечливі. Тільки усвідомлення того, що це багатосторонній процес, унаслідок якого формується блок базових цінностей, які не привносяться в суспільство зовні, а зумовлені станом духу суспільства, як дещо конкретне може сприяти духовному розвитку суспільства.

Література

1. Адорно Т. В. Проблемы философии морали. — М.: Республика, 2000. — С. 239.

2. Великие мыслители о великих вопросах. Современная западная философия / Пер. с англ. К. Савельева. — М.: ФООИР-ПРЕСС, 2000. — 400 с.

3. Дітріх фон Пльдебранд. Етика. — Л.: Вид-во УКУ, 2002. — 445 с.

4. Ермолаева Е. П. Психология профессионального маргинала в социально-значимых видах труда // Психол. журн. — 2001. — № 5. — С. 69–78.

5. Зеленкова И. Л., Беляева Е. В. Этика: Учеб. пособие для студ. вузов. — М.: Тетра Система, 2001. — 368 с.

6. Кольцова В. А., Олейник Ю. Н. Жизнь в науке как образец подражания: творческие искания и открытия Б. Г. Афаньева // Психол. журн. — 2003. — № 5.

7. Лебедева Н. М., Павелко Е. Исследование преемственности культуры у русских на современном этапе развития // Ежегодник Рос. психол. об-ва. — Ярославль: Изд-во ЯрГУ, 1998. — Т. 4, вып. 1.

8. Макинтайр А. После добродетели: исследования теории морали. — М.: Деловая книга, 2000. — 384 с.

9. Патнем Х. Разум, истина и история / Пер. с англ. Т. Дмитриева, М. В. Лебедева. — М.: Праксис, 2002. — 296 с.

10. Фромм Э. Человек для себя. — Минск, 1992.

11. Хашенко В. А. Ценностные ориентации различных социальных групп в условиях разных форм собственности // Социально-психологическая динамика в условиях экономических изменений / Под ред. А. Л. Журавлева, Е. В. Шорохова. — М.: Изд-во ИП РАН, 1998.

12. Bond M. Chinese values / Ed. by M. N. Bond. — Handbook of Chinese Psychology. — Hong Kong: Oxford Univ. Press, 1996.

13. Rokeach M. The nature of human values. — N. Y., 1973.

14. Schwarz S. H., Bilsky W. Towards a psychological structure of human values // J. of Personality and Social Psychology. — 1987. — V. 53. — P. 550–562.

15. Schwarz S. H., Bilsky W. Toward a theory of the universal structure and content of values: Extensions and cross-cultural replications // J. of Personality and Social Psychology. — 1990. — V. 58. — P. 878–891.

16. Schwarz S. H., Ros M. Values in the West: A theoretical and empirical challenge to the individualism-collectivism cultural dimension // World Psychology. — 1995. — V. 1. — P. 91–122.

17. Schwarz S. H., Bardi A. Influences of Adaptation to Communist Rule on Value Priorities in Eastern Europe // Political Psychology. — 1997. — V. 18. — P. 385–410.

Reconstructing ethical tendencies of a modern society and analyzing functioning of the regulative ethics of personality on the base of developing views by Socrates and Kewkegor on the problem of moral choice the author comes to a conclusion that the moral basis of cultural wealth formation in a preset-day society the ethics of a moral personality. The article deals with the problem of changing intellectual man's values in a presentday society in the context of the analysis of such vector values as Conservatism and Hierarchy, Equality of right and Autonomy. The author substantiates the ideal that a human society can consciously or unconsciously promote formation of anomalies in its development.

Надійшла 5 травня 2006 р.